

[itobiad], 2021, 10 (3): 2603-2616

<p>İşçi Dövizleri ve İthalat İlişkisi: Türkiye Örneği</p> <p>The Relationship between Worker Remittances and Imports: The Case of Turkey</p> <p>Video Link: https://youtu.be/HfV2IG5_XFQ</p>	
<p>Ayşe ARI Dr.Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Asst.Prof., Mersin University ayseari@mersin.edu.tr 0000-0002-8485-5932</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 16.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 11.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 19.09.2021
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: Arı, A. (2021). İşçi Dövizleri ve İthalat İlişkisi: Türkiye Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (3) , 2603-2616 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/64619/862616>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

İşçi Dövizleri ve İthalat İlişkisi: Türkiye Örneği

Öz

İşsizliğin ve yoksulluğun yüksek olduğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerden daha iyi bir iş ve gelir elde etmek amacıyla işçiler gelişmiş ülkelere göç etmektedir. İşçilerin geride kalan ailelerine gönderdikleri dövizler ise gelirin gelişmiş ülkelere transferini gerçekleştirerek önemli bir döviz kaynağı oluşturmaktadır. Böylece işçi dövizleri tasarruf-yatırım kanalıyla ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırmaktadır. Ayrıca işçi dövizleri, göçmen ailelerini ve ülke ekonomisini çeşitli kanallarla etkilemektedir. Bunlardan ilki, gelen işçi dövizleri ile işçi ailelerinin tüketim, eğitim ve sağlık harcamalarının artmasıdır. Artan tüketim harcaması çarpan etkisiyle toplam talebi artıracaktır. Bununla birlikte işçi dövizleri, ailelerin gelirini artırdığından emek arzını azaltarak üretimin düşmesine de yol açmaktadır. Ayrıca, işçi dövizleri ülkedeki enflasyon, gelir eşitsizliği ve döviz kuru üzerinde etkili olmaktadır. İşçi dövizleri, ithalat vasıtasıyla da ülke ekonomisini etkilemektedir. İşçi dövizlerinin ithalat üzerindeki etkisi pozitif ya da negatif yönde olabilecektir. İşçi dövizlerinin ithalat üzerindeki etkisi tüketim ve sermaye mallarından hangisinin ithal edildiğine bağlı olmaktadır. Ülkede üretilebilecek malların ithal edilmesi ülkedeki üretimin azalmasına yol açacaktır. Bir başka deyişle işçi dövizleri ülkeye döviz girişi sağlarken ithalat vasıtasıyla tekrar ülkeden döviz çıkışına yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı işçi dövizleri ve ithalat arasındaki ilişkiyi Türkiye için araştırmaktır. Bu amaçla Johansen eşbütünleşme testi ile Hacker ve Hatemi (2006) bootstrap nedensellik testine yer verilmiştir. Johansen testi sonucunda işçi dövizleri ve ithalat arasında uzun dönem ilişkiye rastlanmamıştır. Elde edilen bulgulara göre, işçi dövizleri ve ithalat uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir. Bir başka deyişle işçi dövizlerinin ithalatı pozitif ya da negatif yönde etkilemesi beklenmeyecektir. Hacker ve Hatemi (2006) bootstrap nedensellik testi bulguları ise, işçi dövizlerinden ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İşçi Dövizleri, İthalat, Eşbütünleşme, Nedensellik, Türkiye

The Relationship between Worker Remittances and Imports: The Case of Turkey

Abstract

Workers escape from higher unemployment and poverty rates in the less developed or developing countries to developed countries with the aim of

having a higher income and a better job. Workers sent remittances to their families left behind in their home countries and these remittances provide foreign currency by transferring the income from developed countries to the less developed countries. So, worker remittances improve the economic growth of home county through the saving-investment channel. Worker remittances also effect the home country's economy and worker's families through different channels. The first of them is the increase of consumption, education and health expenditures of the worker's families as a result of remittance inflows. The aggregate demand also increase with the multiplier effect of consumption expenditures. But remittances cause a reduction in production because of the decrease of labor supply due to increase of family's income. Worker remittances have also impact on inflation, income inequality and exchange rate. Worker remittances also effect the economy through imports. The effect of remittances on imports can be either positive or negative. The direction of the effect will depend on whether the consumption goods or capital goods are imported. Import of goods that can be produced in the national economy lead to a decrease in production. Therefore, the foreign currency obtained from worker remittances can leave the country through imports.

The aim of this study is to search the relationship between worker remittances and imports for Turkey. To this aim, we employed Johansen Cointegration test and Hacker –Hatemi (2006) bootstrap causality test. The results of Johansen cointegration test showed that there is no long run relationship between worker remittances and imports. Therefore, worker remittances and import don't move together in the long run. In other words, remittances will not be expected to affect imports positively or negatively. The findings of the causality test indicated the existence of a unidirectional causality running from worker remittances to imports.

Keywords: Worker Remittances, Import, Cointegration , Causality, Turkey

Giriş

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gözlenen yüksek işsizlik oranları birçok kişiyi ülke dışında çalışmaya sevk etmiştir. Dünya genelinde yaklaşık 150 milyon uluslararası işçi akışı ile önemli bir insan hareketliliği yaşanırken işçilerin geride kalan ailelerine gönderdikleri dövizler de önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır. 2018 yılında dünya genelinde % 10 artışla 689 milyar dolara ulaşan işçi dövizlerinin 528 milyar doları gelişmekte olan ülkelere gitmiştir. 2019 yılında ise alt ve orta gelir grubu ülkelere gelen işçi dövizleri tutarı 714 milyar dolardır (World Bank,2020). İşçi dövizleri, döviz sıkıntısı yaşayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere dış yardımlar ve

doğrudan yabancı yatırımlarla beraber önemli bir döviz kaynağı sağlamaktadır.

İşçi dövizleri, göçmen ailelerini ve geldiği ülke ekonomisini çeşitli kanallarla etkileyebilmektedir. Örneğin işçi ailelerinin, dövizler ile tüketim, eğitim ve sağlık gibi harcamaları artacaktır. Artan tüketim harcaması çarpan etkisiyle toplam talebi artıracaktır. Geliri doğrudan artan ailelerle birlikte ülkedeki yoksulluğun azalması beklenecektir. Ailelerin işçi dövizlerini eğitim ve sağlık harcamaları için kullanmasıyla beşeri sermayelerine katkı sağlanacak ve verimlilik artacaktır (Tung, 2018:81; Acosta vd., 2008). Ülkeler için ise, gelirin gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere transferi gerçekleştirilerek önemli bir dış kaynak oluşacaktır (Al-Mukit, vd., 2013:55). İlâveten işçi dövizleri gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere finansal dış kaynak sağlayarak yatırım alanlarına yönlendirildiğinde ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırabilecektir. İşçi dövizleri, ailelerin gelirini artırarak emek arzını azaltabilmekte dolayısıyla üretimin düşmesine de yol açabilmektedir. İşçi dövizleri ülkedeki enflasyon, gelir eşitsizliği ve döviz kuru üzerinde de etkili olabilmektedir (Tung, 2018:82). Kısaca işçi dövizlerinin makroekonomik değişkenler üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde çeşitli etkileri olabilecektir.

İşçi dövizleri, ithalat vasıtasıyla da ülke ekonomisini etkileyebilecektir. İşçi dövizlerinin ithalatı ve dolayısıyla cari açığı artırıcı etki yaratması söz konusu iken ithalatın azalmasını da sağlayabilmektedir. Bu noktada tüketim ve sermaye mallarından hangisinin ithal edildiği önem taşıyacaktır (Bashier,2018:1881; Ilescu, 2019:387). Üretim mallarının ithalatı, ulusal üretimi artırırken tüketim mallarının ithalatı ailelerin yaşam standardını artıracaktır. Ancak ülkede üretilebilecek malların ithal edilmesi ulusal üretimi kısıtlayacaktır. Marjinal ithalat eğiliminin artması ise, işçi dövizlerinin çarpan etkisini azaltacaktır (Sultonov,2013:23-25). Sonuç olarak, işçi dövizlerinin, ithal mal talebi için kullanılarak döviz çıkışı şeklinde tekrar ülkeden gidip gitmediğinin belirlenmesi önem taşıyacaktır (Ganeshamoorthy, 2019:15). İşçi dövizleri ve ithalat arasındaki ilişkinin net olarak ortaya konulması, otoritelerin işçi dövizleri için doğru politikalar uygulayarak ithalat hedeflerine ulaşmasında yol gösterebilecektir. Türkiye için ithalat talep fonksiyonunu araştıran çalışmalar (Bkz. Çulha vd. (2019), Kalyoncu (2006), Bayraktutan ve Bıdırdı (2010)) bulunmakta ancak bu çalışmalarda ithalatı belirleyen faktörler olarak genellikle döviz kuru, nispi fiyatlar ve gelir düzeyine yer verilmektedir. Bu çalışmanın amacı da cari açık sorunu yaşayan Türkiye için işçi dövizlerinin ithalat ile olan ilişkisini 1974-2019 dönemi için belirlemektir. Bu amaçla Johansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Çalışmada öncelikle işçi dövizleri ve ithalat arasındaki ilişki açıklanacaktır. İkinci olarak konu ile ilgili literatür incelenecektir. Üçüncü olarak veri seti ve

model belirtilerek analiz sonuçları ortaya konulacaktır. Çalışmada son olarak sonuç kısmına yer verilmektedir.

İşçi Dövizleri ve İthalat

İşçi dövizlerinin ithalat üzerinde genel itibariyle pozitif etkiye sahip olması beklenmektedir. Ancak işçi dövizlerinin ithalat üzerindeki etkisi doğrudan değildir. Söz konusu etki, göçmen ailelerinin işçi dövizlerini hangi oranda tüketim ve tasarruf amacıyla kullandığına ve tüketim içerisindeki ithal mal miktarına bağlıdır. Ayrıca işçi dövizlerinin aileler tarafından sürekli bir gelir mi yoksa geçici bir gelir artışı olarak mı algılandığı belirleyici olmaktadır. Yapılan araştırmalarda (örneğin, Acosta. vd. (2009)) ailelerin, işçi dövizlerinin büyük bir kısmını tüketim için harcadığı belirlenmiştir. Bu sebeple uzun dönemli olan işçi dövizlerinin Friedman'ın modelindeki gibi sürekli gelir olarak algılandığı ortaya konulmuştur (Farzanegan ve Hassan, 2020:252; Ganeshamoorthy, 2019:16; Sultanov,2013:28).

Kindleberger (1965) de ithalat talebine, işçi dövizleri dâhil edilmediğinde daha düşük bir talep düzeyiyle karşılaşılacağını savunmuştur. Döviz alan aileler artan bu gelirini, büyük ölçüde yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli ulusal ve ithal mal tüketimi için harcamaktadır (Ilescu, 2019:387). Bir başka deyişle göçmen ailelerinin marjinal tüketim eğilimi, işçi dövizleri sonrasında artmaktadır. Kişilerin zevk ve tercihlerinin, tüketim malı talebine olan etkisi önemli olmakla birlikte genel olarak dar gelirli ailelerin yabancı ürünlere olan talebi normal şartlarda düşüktür ve işçi dövizleriyle yaşam standardı yükseleceğinden ithal mallara olan talepleri artacaktır. Öte yandan işçi dövizleri göçmen ailelerinin gelirine katkı sağlayarak talep edilen ulusal mal ve hizmet miktarını dolayısıyla ulusal fiyatları yükseltebilecektir. Bu durumda ithal mallar daha ucuz hale gelecek ve talebi, ithal mallara yöneltecektir. Ancak işçi dövizleri, ülkedeki döviz miktarını artıracığından ulusal paranın değer kazanmasına yol açacak ve yine ithalat talebini artıracaktır. Artan ithalat sebebiyle ödemeler dengesi olumsuz etkilenecek ve bu açık işçi dövizlerinden elde edilen döviz rezervi ile giderilmeye çalışılacaktır. Böylece yurtdışına göçmen gönderen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, işçi dövizleri, ithalatın artmasından kaynaklı yükümlülüklerin giderilmesinde önemli rol üstlenecektir (Al-Mukit, vd., 2013:555-6).

Sadece tüketim malı talebi değil sermaye malı ve hammadde ithalatı da işçi dövizlerinden etkilenebilmektedir (Zaman ve İmrani, 2005:130-31). Ekonomik kalkınma için sermaye malı ithalatına ihtiyaç vardır ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ile işçi dövizleri arasında yakın ilişki gözlenmektedir. Söz konusu ülkelerde döviz rezervlerinin yetersiz olması sebebiyle işçi dövizleri finansal kaynak sağlayarak sermaye malı ithalatını kolaylaştıracaktır (Al-Mukit vd., 2013:55; Ganeshamoorthy, 2019:15). Ayrıca üreticiler girdi malı kullanımında daha kaliteli olduklarına inandıklarından ithal sermaye mallarını daha çok tercih etmektedir (Zaman ve Nazakat;2005). Özetle, işçi dövizleri makine ve ekipman gibi üretim için

gerekli donanımı sağlayacak sermaye malı ithalatını artırarak ithalata dayalı bir büyümenin artmasına katkı sağlayacaktır. Paine (1974:43) ise, yurtdışına giden işçilerin yabancı malları tanımaları ve ailelerine tavsiye etmeleri gerekçesiyle ithalat eğiliminin işçi dövizleri ile birlikte daha yüksek olacağını savunmuştur.

Özetle, işçi dövizleri, gelişmekte olan ülkeye kaynak aktarımı yaparak ekonomiye akan bir enjeksiyon iken; ithalat, ulusal gelirin yurtdışına gitmesine sebep olan bir sızıntıdır (Al-Mukit, vd., 2013:56). İthalatın işçi dövizleri vasıtasıyla artması, çarpanın değerini negatif etkileyecektir ve ekonomiden bir sızıntı olacaktır (Ahmed vd., 2014:328).

Literatür Özeti

İthalatın işçi dövizleri ile ilişkisini sorgulayan çalışmalarda çoğunlukla işçi dövizlerinin ithalatı pozitif etkilediği tespit edilirken ilişkiye rastlamayan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Zaman ve Nazakat (2005), OLS yöntemini kullanmış ve Pakistan’da 1975-2004 zaman aralığında işçi dövizlerinin ithalat üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Munir vd. (2007) Pakistan örneğine odaklanmış ve OLS analizine başvurmuştur. Elde edilen bulgulara göre, işçi dövizleri ve GSYİH, ithalatı pozitif yönde etkilerken reel döviz kuru negatif yönde etkilemiştir. Pakistan’ı ele alan bir başka çalışmada Khan vd. (2007), OLS yöntemini kullandığı analiz sonucunda işçi dövizlerinin ithalatın belirlenmesinde önemli bir rol üstlendiğini belirlemiştir. Yazar ayrıca reel döviz kurunun ithalat üzerinde negatif etkisi olduğunu gözlemlemiştir. Muhal vd. (2008) ise Makedonya’ya gelen işçi dövizlerinin aileler tarafından daha çok dayanıklı tüketim malı satın alımında kullanıldığını belirlemiştir. Böylece anketlerden elde edilen sonuçlar, işçi dövizlerinin tüketim malı ithalatını artırdığı yönündedir. Kandil ve Mirzaie (2009), OLS ve 2SLS yöntemlerini kullanarak sekiz MENA ülkesini 1975–2004 dönemi için analiz etmiştir. Kandil ve Mirzaie (2009), analiz sonucunda Ürdün’de işçi dövizlerinin ihracat ve ithalatı artırdığını belirlerken Tunus’da sadece ihracatı artırdığını tespit etmiştir.

Kagochi ve Kiambigi (2012) ise işçi dövizlerinin ithalata etkisini inşaat malzemesi kanalıyla sorgulamıştır. Elde edilen sonuçlara göre Kenya ekonomisinde işçi dövizleri inşaat malzemeleri ithalatını artırmıştır. Abdih vd. (2012) işçi dövizlerinin önemli oranda ithal malların satın alınmasında kullanıldığını 17 MENA ülkesi ve 1990-2009 zaman aralığı için tespit etmiştir. İşçi dövizlerinin ithalat üzerinde pozitif etkisi olduğunu tespit eden bir başka çalışma ise Dewan vd. (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir. Dewan vd. (2013), aylık veriler kullanmış ve 2005–2011 dönemi için Bangladeş üzerine yoğunlaşmıştır. Aynı yönde sonuçlar elde eden Sayed (2014) ise, Vektör Hata Düzeltme Modelini kullanmış ve 1991–2011 dönemini Mısır için analiz etmiştir. Granger testine de yer verilen araştırmada işçi dövizlerinden ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Thagunna ve Acaharya (2013), Nepal örneğini ele

aldığı çalışmada işçi dövizlerinden ithalata doğru nedensellik tespit etmiştir.

İşçi dövizlerinin ithalat üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğunu belirleyen bir başka çalışma Sultonov (2013)'e aittir. Sultonov (2013), Tajikistan'ı incelemiş ve regresyon analizi uygulamıştır. İşçi dövizlerinin reel ulusal gelir üzerindeki etkisi de dikkate alındığında, ithalat üzerindeki etkisinin daha büyük olacağını ifade etmiştir. Ayrıca, işçi dövizlerinin tüketim harcamalarını etkilemesi anlamlı iken yatırımlar üzerindeki etkisi anlamsız bulunmuştur. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi için Johansen yöntemini tercih eden Al-Mukit vd. (2013) ise, Bangladeş örneğini incelemiştir. Al-Mukit vd. (2013) analizlerden, işçi dövizlerinin ithalatı pozitif etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Ahmed vd. (2014) ise, Pakistan örneğini incelemiş ve 2008-2012 dönemini Johansen ve Granger yöntemleri ile analiz etmiştir. Çalışmada işçi dövizlerinin ithalat üzerinde uzun dönemli ve pozitif etkisi tespit edilmiş ancak Granger testi sonucunda ithalattan işçi dövizlerine doğru tek yönlü nedensellik gözlenmiştir. Farzanegan ve Hassan (2016) ise, işçi dövizleri ve ithalat ilişkisini, 11 Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi için sorgulamıştır. Panel regresyon ve sabit etkiler yönteminden elde edilen sonuçlara göre, söz konusu ülkelerde işçi dövizleri büyük ölçüde ithalata dayalı tüketimi artırmaktadır. Hien (2017) ise Güneydoğu Asya ülkeleri için işçi dövizlerinin ticari açığı artırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Konu ile ilgili yapılan bir başka çalışmada Bashier (2018), 1975–2016 dönemi için Ürdün'ü ele almış ve ARDL yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda işçi dövizlerinin ithalatı pozitif etkilediğini belirlemiştir.

Uysal vd. (2018), Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi 6 ülkeye yoğunlaşarak işçi dövizleri ve dış ticaret ilişkisini 2002-2016 dönemi verileri ile sorgulamıştır. PMG (Pooled Mean Group) yöntemi ile elde edilen uzun dönem katsayı tahminlerine göre, Azerbaycan'da işçi dövizleri dış ticareti pozitif etkilerden Tacikistan ve Moldova'da negatif etki söz konusudur. 17 Asya-Pasifik ülkesini OLS ve Genelleştirilmiş Momentler Metoduyla analiz eden Tung (2018) ise, 1980- 2015 döneminde işçi dövizlerinin ithalatı artırarak ticaret açığına yol açtığını tespit etmiştir. Sri Lanka örneğine odaklanan ve 1977-2017 zaman aralığını sorgulayan Ganeshamoorthy (2019), Johansen eşbütünleşme testi sonucunda uzun dönem ilişkiye rastlamamış ancak VAR model ile kısa dönemde işçi dövizlerinin ithalatı etkilediğini belirlemiştir. Granger nedensellik testi ise çift yönlü ilişki tespit etmiştir. İşçi dövizlerinin ithalatı pozitif olarak etkilediğini belirleyen bir başka çalışmada Adil ve Yan (2019), Pakistan'ı 1975-2015 dönemi için incelemiştir. Çalışmada ayrıca regresyon analizi sonucunda nüfusun ithalat üzerinde belirleyici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Iliescu (2019) ise, 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi için ithalat ve işçi dövizleri arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. Iliescu(2019), Engle–Granger eşbütünleşme testi ve Granger yaklaşımını kullandığı çalışma sonucunda uzun dönem ilişkiye rastlamamıştır. Ancak 9 ülke için tek ya da çift yönlü nedensellik bulgusuna ulaşmıştır.

İşçi dövizlerinin çeşitli makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini sorgulayan Tansel ve Yaşar (2010), Türkiye'ye odaklanmış ve 1964-2003 zaman aralığını incelemiştir. Çalışma sonucunda işçi dövizlerindeki değişimin tüketim, ithalat, yatırım ve gelir üzerinde pozitif etkisi olduğunu belirlemiştir. Yazarlar ayrıca işçi dövizlerinin söz konusu etkilerinin kademeli olarak azalırken yatırım üzerindeki etkisinin ikinci yılda ortadan kalktığını gözlemlemiştir. Türkiye örneğini ele alan bir başka çalışmada Gençler ve Çiftçi (2012), regresyon analizi kullanmış ve işçi dövizlerinin ithalatı ve dış ticaret açığını artırdığını tespit etmiştir.

Veri ve Yöntem

Bu çalışmada işçi dövizleri ve ithalat arasındaki ilişki Türkiye için 1974-2019 dönemi ele alınarak analiz edilmektedir. Bu amaçla Johansen eşbütünleşme testi ve Hacker-Hatemi (2006) bootstrap nedensellik testine yer verilmiştir. Çalışmada ithalat ve işçi dövizleri verisi 2005 yılı reel değerleri ile kullanılmıştır. Veriler, Dünya Bankası veri sisteminden temin edilmiş olup cari değerler TÜFE fiyat endeksi ile reel değerlerine dönüştürülmüştür. Modelde değişkenlerin logaritmik değerlerine yer verilmiştir. Model şu şekildedir:

$$IMP_t = \beta_0 REM_t + \alpha + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlikte yer alan *REM*; işçi dövizlerini, *IMP* ise ithalatı temsil etmektedir. α ; sabit terimi ifade ederken ε_t hata terimini göstermektedir.

Değişkenler arasındaki ilişki analiz edilirken ilk olarak serilerin durağanlığı sorgulanmıştır. Durağanlık sınaması için Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testine başvurulmuştur. Serilerin düzeyde birim köklü olduğunun belirlenmesi sonucunda, eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sorgulanmıştır. Bu amaçla Johansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Son olarak ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Nedensellik analizi için Hacker ve Hatemi-J (2006) testi tercih edilmiştir.

Ampirik Bulgular

Değişkenlere ilişkin birim kök testi sınamaları Tablo 1'deki gibidir. Tablo 1'de özetlenen birim kök test sonuçlarına göre, ithalat ve işçi dövizleri serileri birinci dereceden durağandır. Düzeyde serinin birim kök içermesi hem sabitli hem de sabit ve trendli model için geçerlidir. Serilerin birinci dereceden durağan olması ADF ve PP test sonuçlarının her ikisi için de sağlanmıştır.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	ADF Testi			
	Sabitli Model		Trendli Model	
	Düzyey	1.Fark	Düzyey	1.Fark
IMP	-0.65176 (0.848)	-5.64948* (0.000)	-1.82144 (0.677)	-5.58597* (0.000)
REM	-1.73423 (0.407)	-6.72962* (0.000)	-2.23174 (0.461)	-6.65789* (0.000)
	PP Testi			
	Sabitli Model		Trendli Model	
	Düzyey	1.Fark	Düzyey	1.Fark
IMP	-0.6890 (0.839)	-5.595* (0.000)	-1.9543 (0.609)	-5.526* (0.000)
REM	-1.8090 (0.371)	-6.777* (0.000)	-2.4147 (0.367)	-6.701* (0.000)

Not: Parantez içerisinde olasılık değerleri yer almaktadır. *, ise, durağanlığı ifade etmektedir.

Serilerin birinci dereceden durağan olması nedeniyle eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Johansen testi ile analiz edilmiştir. Johansen testi sonuçları % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyleri için Tablo 2’te özetlenmiştir. Burada iz istatistiklerinin kritik değerlerden daha küçük olduğu görülmektedir. Özdeğer istatistikleri de aynı doğrultudadır. Elde edilen bulgular, ithalat ve işçi dövizleri arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Bu sebeple işçi dövizleri ve ithalat arasında uzun dönem bir ilişki tespit edilememiştir. Çalışmada ulaşılan bu tespitler, Türkiye’de işçi dövizlerinin ithalatı pozitif etkilediğini tespit eden Gençler ve Çiftçi (2012)’nin bulgularıyla farklılık göstermektedir. Ancak, elde edilen sonuçlar Sri Lanka örneğini analiz eden Ganeshamoorthy (2019) ile 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesini inceleyen Ilescu (2019)’nin işçi dövizleri ve ithalat arasında uzun dönem ilişki olmadığı yönündeki bulgusuyla uyumaktadır.

Tablo 2. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

İz istatistiği (% 5)				Maksimum özdeğer istatistiği (%10)		
Mak. rank	Özdeğ.	iz ist.	Kritik değ. % 5	özdeğer	Mak. özdeğer istatistiği % 5	Kritik değer % 5
0	0.15996	7.77251	15.4947	0.159965	7.66974	14.2646
1	0.00233	0.10277	3.84146	0.002333	0.10277	3.84146
İz istatistiği (% 10)				Maksimum özdeğer istatistiği (%10)		
Mak. rank	Özdeğ.	iz istatistiği	Kritik değer % 5	özdeğer	Mak. özdeğer istatistiği % 5	Kritik değer % 5
0	0.15996	7.77251	13.4287	0.159965	7.66974	12.2965
1	0.00233	0.10277	2.70554	0.002333	0.10277	2.70554

Uzun dönem ilişki tespit edilememesine rağmen işçi dövizleri ve ithalatın geçmiş değerlerinin birbiri üzerinde tahmin edici gücü olabilir. Bu sebeple değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi (2006) tarafından geliştirilen bootstrap nedensellik testiyle araştırılmıştır. Hacker-Hatemi testinde, kritik değerler 100000 bootstrap simülasyonu yapılarak elde edilmiştir. Bu testte gecikme uzunluğu Hatemi-J bilgi kriteri kullanılarak elde edilmiştir ve uygun gecikme uzunluğu model tarafından 1 olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Hacker - Hatemi Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	WALD istatistiği	Kritik değerler		
		% 1	% 5	% 10
REM \nrightarrow IMP	3.389*	7.293	4.151	2.927
IMP \nrightarrow REM	0.612	8.029	4.147	2.881

Tablo 3'teki sonuçlara göre, ithalatın işçi dövizlerinin nedeni olmadığını ifade eden temel hipotez, test istatistiğinin kritik değerlerden küçük olması sebebiyle reddedilememektedir. Böylece ithalattan işçi dövizlerine doğru bir nedensellik söz konusu değildir. Ancak işçi dövizlerinin ithalatın Granger nedeni olmadığını ifade eden temel hipotezin sınanmasında % 10 anlamlılık düzeyi için, test istatistiğinin kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. Bu sebeple işçi dövizlerinin ithalatın Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı ithalat ve işçi dövizleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Türkiye ekonomisi 1974-2019 dönemi ele alınarak eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, teoride beklenilenin aksine işçi dövizleri ve ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusu değildir. Bir başka deyişle, Türkiye'de işçi dövizleri ve ithalat uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir. Bu durumda işçi dövizlerindeki artışların ithalat üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmayacaktır. Böylece otoriteler ülkeye yönelik döviz girişini artırmak amacıyla işçi dövizlerini teşvik edici politikalar uyguladığında bunun ithalatı artırıcı etki yapması beklenmeyecektir. Bununla beraber otoriteler işçi dövizlerine, ithalatı kontrol etmek amacıyla bir araç olarak da başvuramayacaktır. Kısaca, otoriteler ithalat ve işçi dövizlerine ilişkin tercih edecekleri politikaları birbirinden bağımsız olarak uygulayabileceklerdir. Bu durumda ithalattaki artışların nedenleri araştırılmalı ve ithalatı azaltmak isteyen otoriteler, ülkedeki ithal ikame endüstrisini teşvik edici politikalara başvurmalıdır. Bu kapsamda eğitime ve bilimsel çalışmalara destek verilmeli ve AR-GE çalışmaları teşvik edilmelidir. Ayrıca tüketicilerin tercihleri incelenerek tüketicilerin ulusal mallara yönelik talebini artıracak şekilde malların kalitesinin artırılması amaçlanmalıdır. Diğer taraftan Hacker ve Hatemi (2006) nedensellik testi sonucuna göre, işçi dövizlerinden ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu durumda otoriteler ithalatın gelecek dönemdeki değerlerine ilişkin tahminlerde işçi dövizlerinden faydalanabilir. Bir başka deyişle işçi dövizlerindeki gelişmeler takip edilerek

ithalatın seyri konusunda çikarsamalar yapılabilir. Böylece ulaşılan öngörüler sonucunda gerekli politikalar zamanında uygulanabilir.

Kaynakça

Abdih, Y., Barajas, A., Chami, R., Ebeke, C. (2012). Remittances Channel and Fiscal Impact in the Middle East, North Africa, and Central Asia. *IMF working paper* No. 12/104. Washington DC.

Acosta, P., Calderón, C., Fajnzylber, P., Lopez, H. (2008). What is the Impact of International Remittances on Poverty and Inequality in Latin America?. *World Development*, 36 (1), 89-114.

Adil, H., Yan, Z. (2019). Impact analysis of Remittance flow on Import Demand of Pakistan. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 8(1), 106-113.

Ahmed, R. R., Parmar, V., Ahmad, N. (2014). Causal Relationship between Worker's Remittances and Imports in Pakistan. *European Journal of Scientific Research*, 119(3), 327-336.

Al-Mukit, M. D., Shafiullah, A.Z.M., Sajib, A.H. (2013). Determination of Causality between Remittances and Import: Evidence from Bangladesh. *International Journal of Business and Social Research*, 3(3), 55-62.

Bashier, A.A. (2018). The Impact of Remittances on the Import Demand Function in Jordan: An ARDL Bounds Testing Approach. *European Scientific Journal*, 14(10), 1857 – 17881.

Bayraktutan, Y, Bıdırdı, H. (2010). Türkiye İthalatının Temel Belirleyicileri (1989-2004), *Ege Akademik Bakis (Ege Academic Review)*, 10(1):351-369

Çulha, O. Y., Eren, O., Ögünç, F. (2019) . Import demand function for Turkey. *Central Bank Review*, 19 (1), 9-19.

Dewan, M.A.M., Shafiullah, A.Z.M., Sajib, A.H. (2013). Determination of Causality between Remittance and Import: Evidence from Bangladesh. *International Journal of Business and Social Research (IJBSR)*, 3(3), 55-62.

Farzanegan, M.R., Hassan, S. M. (2020). How does the flow of Remittances Affect the Trade Balance of the Middle East and North Africa?. *Journal of Economic Policy Reform*, 23(2), 248-266.

Farzanegan, M. R., Hassan, S. M. (2016). How does the Flow of Remittances Affect the Trade Balance of the Middle East and North Africa?. *CESifo Working Paper Series*, No. 6172, CESifo.

Ganeshamoorthy, K. (2019). Remittances as a Determinant of Import Function: A Time Series Analysis. *International Journal of Commerce and Economics*, 1(2), 15-21.

- Gençler, A., Çiftçi, M. (2012). Dış Ticaretin Finansmanında Göçmen Gönderilerinin Rolü: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 17(17), 301-331.
- Glytsos, N. (1993). Measuring the Income Effects of Migrant Remittances: A Methodological Approach Applied to Greece. *Economic Development and Cultural Change*, 42(1), 131-168.
- Hacker R.S., Hatemi, J.A. (2006). Tests for Causality Between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application. *Applied Economics*, 38, 1489-1500.
- Hien, N. P. (2017). The Impact of Remittance on Trade Balance: The Case of Malaysia. *Journal of Economics and Public Finance*, 3(4), 531-540.
- Iliescu, N. (2019). Are Imports and Remittances Cointegrated for the Central and Eastern European countries?. *Applied Economics Letters*, 26(5), 387-395.
- Johansen S. (1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegrating Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models. *Econometrica*, 59, 1551-1580.
- Johansen, S., Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.
- Kagochi, J. M., Kiambigi, M. (2012). Remittances' Influence on Housing construction demand in Sub-Saharan Africa: The case of Kenya. *African Development Review*, 24 (3), 255-265.
- Kalyoncu, H. (2006). An Aggregate Import Demand Function for Turkey. *The Indian Journal of Economics*, 86 (343), 1-12.
- Kandil, M., Mirzaie, I. (2009). Are MENA Countries Reaping the Benefits of Inflows?. *World Economics*, 10(3), 159-192.
- Khan M, Khattak RM, Bakhtiar Y, Nawab B, Rahim T, Ali A. (2007). Remittances as A Determinant of Import Function: An Empirical Evidence from Pakistan. *Sarhad Journal of Agriculture*, 23(04), 1187-1190.
- Mughal, A. G., Cipunsheva, H., Abazi, H. (2008). Migration, Remittances, and the Standards of Living in the Republic of Macedonia. <https://www.seeu.edu.mk/files/research/magchah-report-final.pdf>
- Munir, K., Rehman, N., Yahya, B., Badshah, N., Tariq, R., Akhtar, A. (2007). Remittances As A Determinant of Import Function (An Empirical Evidence from Pakistan). *Sarhad Journal of Agriculture*, 23(4), 1187-1190.
- Paine S.(1974). *Exporting workers: The Turkish case*. Cambridge University Press, London, England.

- Sayed, A.E.M. (2014). Do Remittances Matter for Egyptian Economy?. *International Journal of Applied Operational Research*, 4(1), 1-26.
- Sultanov, M. (2013). Labour Migration and Import Demand: The Impact of Remittance Inflows for The Case Of Tajikistan. *The International Journal of Economic Policy Studies*,8(2),23-40.
- Tansel, Aysıt, Yaşar, Pınar (2010). Macroeconomic Impact of Remittances on Output Growth: Evidence from Turkey. *ERC Working Papers in Economics*, No. 10/02 October 2010. <https://erc.metu.edu.tr/en/system/files/menu/series10/1002.pdf>
- Thagunna, K.S., Acaharya, S. (2013). Empirical Analysis of Remittances Inflow: The Case of Nepal. *International Journal of Economics and Finance*, 3(2), 337-344.
- Toda, H.Y., Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Tung, L. T. (2018). Impact of Remittance Inflows on Trade Balance in Developing Countries. *Economics and Sociology*, 11(4), 80-95.
- Uysal, D., Özşahin, Ş., Üçler, G. (2018). Göçmen Gönderilerinin Dış Ticaret Dengesi Üzerine Etkisi: Seçilmiş BDT Ülkeleri İçin Ampirik Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(3), 696-712.
- Zaman, K., Nazakat, A.İ.(2005). Worker's Remittances and Import Demand in Pakistan. *The Phillipine Review of Economics*, XLII(2), 127-137.
- World Bank,(2020) <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/global-remittances-guide>

